

การบันทึกประวัติศาสตร์ภาคใต้ในเอกสารประเภทพงศาวดารเมืองภาคใต้ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น : ประวัติศาสตร์ภาษาใต้กรอบอำนาจรัฐ

ไข่มุก อุทยาวลี¹

บทนำ

บทความนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภาคใต้จากพงศาวดารท้องถิ่นที่ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างประวัติศาสตร์ชาติไทย ในกระแสบันทึกประวัติศาสตร์โดยตัวแทนของอำนาจรัฐสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังจะเห็นได้จากกระแสความเคลื่อนไหวของการรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่างๆ เพื่อนำมาพิมพ์ในพงศาวดารท้องถิ่นและมีการเผยแพร่ในเอกสารชุดประชุมพงศาวดารภาคต่างๆ

ที่มาของการบันทึกพงศาวดารเมืองภาคใต้

กระแสความคิดของการบันทึกพงศาวดารท้องถิ่นมีขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ในยุคนี้อังกฤษมีอำนาจเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในคาบสมุทรมลายู และในพม่า และพร้อมจะคุกคามผู้ใดก็ตามที่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในรัฐบนคาบสมุทรมลายู

ซึ่งอังกฤษถือว่าอยู่ในเขตอิทธิพลของตน ในสมัยนี้ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงตอบโต้การคุกคามทางการเมืองดังกล่าวโดยตรงพยายามสร้างสำนักแห่งเอกภาพขึ้น กระแสความคิดที่เกิดขึ้นนี้เป็นที่มาของแนวคิดเกี่ยวกับสยามประเทศ และการส่งเสริมอำนาจการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ให้เข้มแข็งและเพิ่มอิทธิพลของการปกครองแบบนี้ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พงศาวดารท้องถิ่นภาคใต้จึงเกิดขึ้นจาก แนวคิดดังกล่าวซึ่งเป็นอิทธิพลจากส่วนกลาง นอกจากนี้ข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังถูกใช้ในฐานะเป็นองค์ประกอบของประวัติศาสตร์สยามประเทศอีกด้วย ทำให้เนื้อหาและข้อมูลประวัติศาสตร์ หรือข้อเท็จจริงที่เป็นข้อมูลประวัติศาสตร์จากคนในท้องถิ่นซึ่งครั้งหนึ่งเคยรวบรวมหรือบันทึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในตำนานเมืองต่างๆ จึงถูกรวบรวมโดยโยงเข้ากับอำนาจส่วนกลาง

¹ อาจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์และศิลปะ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

การเผยแพร่พงสาวดารเมืองภาคใต้ ฉบับต่างๆ

ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภาคใต้ที่ถูกนำมาเรียบเรียงและพิมพ์เผยแพร่ในรูปของพงสาวดารคือ

เอกสารประเภทพงสาวดารเมืองนครศรีธรรมราช ผู้รวบรวมคือ หลวงอนุสรณ์สุทธิกรรม (บัว ณ นคร) ในประชุมพงสาวดารภาคที่ 53 และภาคที่ 73 และได้พิมพ์รวมในหนังสือรวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับพิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แยม ณ นคร) ปีพ.ศ. 2505

พงสาวดารเมืองสงขลา แต่งโดยพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ในราว พ.ศ. 2432-2433 พิมพ์เผยแพร่ในพงสาวดารภาคที่ 53 เป็นส่วนตอนที่ 1 - 2

พงสาวดารเมืองสงขลา แต่งโดยพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ในราว พ.ศ. 2432-2433 พิมพ์เผยแพร่ในพงสาวดารภาคที่ 3 และพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพบุคคลสำคัญ เช่น พิมพ์ครั้งแรกในพิธีพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าหญิงอรชร ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นไกรสรวิชิต พ.ศ. 2457 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงอนุสารกรณ์ (เอิบ ณ สงขลา) พ.ศ. 2519 และฉบับพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรีธนา ณ สงขลา พ.ศ. 2529 เป็นต้น

พงสาวดารเมืองสงขลาภาคที่ 2 แต่งโดยพระยาสวัสดิ์คีรี ศรีมันตราษฎร์นายก (เย็น สุวรรณปัทม) เป็นข้อมูลประวัติเจ้าเมืองสงขลานั้นแต่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) พ.ศ. 2390-2408 จนถึงข้อมูลการปกครองสงขลาราว พ.ศ. 2447

พงสาวดารเมืองพัทลุง รวบรวมโดยหมื่นสนิทภิรมย์ ในราว พ.ศ. 2393 พิมพ์ในพงสาวดารภาคที่ 53 และประชุมพงสาวดารเล่มที่ 12 และพงสาวดารเมืองพัทลุงของหลวงศรีวรวัตร

(พิณ จันทโรจวงศ์) เขียนใน พ.ศ. 2461 ต่อมาถูกนำมาพิมพ์ในประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 15 เล่มที่ 12

พงสาวดารเมืองปัตตานี พระยาวิเชียรคีรี (ชม) รวบรวม พิมพ์ในประชุมพงสาวดารเล่ม 3

พงสาวดารเมืองถลาง รวบรวมโดย นายเริก (บุตรเจ้าพระยาสุรินทราจางวาง) และคณะ ในประชุมพงสาวดารเล่ม 2 ภาคที่ 2

พงสาวดารเมืองไทรบุรี (ตามฉบับที่มีอยู่ในศาลาลูกขุน ไม่ระบุผู้รวบรวม) ในพงสาวดารเล่มที่ 2 ภาคที่ 2

พงสาวดารเมืองตรังگانู (ตามฉบับที่มีอยู่ในศาลาลูกขุน ไม่ระบุผู้รวบรวม) ในพงสาวดารเล่มที่ 2 ภาคที่ 2

พงสาวดารเมืองกลันตัน (ตามฉบับที่มีอยู่ในศาลาลูกขุน ไม่ระบุผู้รวบรวม) ในพงสาวดารเล่มที่ 2 ภาคที่ 2

ประวัติศาสตร์ภาคใต้ในพงสาวดารเมืองภาคใต้

พงสาวดารเมืองพัทลุง

ลักษณะเนื้อหาของพงสาวดารได้สะท้อนข้อมูลตำนานพื้นบ้านและข้อมูลที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พงสาวดารเมืองพัทลุง เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่บันทึกโดยขุนนางท้องถิ่น คือ หมื่นสนิทภิรมย์ ได้บันทึกเกี่ยวกับความพยายามในการรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นภาคใต้ : พัทลุง โดยรวบรวมเอาตำนานพื้นบ้านเรื่องเอกของพัทลุงเป็นส่วนที่ 1 (ตอนที่ 1 หรือในตำนานใช้คำว่า ตอนดึกดำบรรพ์) ส่วนที่ 2 เป็นสมัยกรุงศรีอยุธยา ทรงวินิจฉัยว่าตอนที่ 2 มีหลักฐานต่างๆ ประกอบเนื้อหาจึงเป็นโครงของพงสาวดารพัทลุง

ตอนที่ 3 คือสมัยกรุงธนบุรี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ มีหลักฐานวันเดือนปีชัดเจน ข้อวินิจฉัยของการลำดับความสำคัญของข้อความที่

ถูกนำมาเขียนเป็นพงสาวดารเมืองพัทลุง จึงสะท้อนแนวคิดการเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของสยามขณะนั้นที่ได้รับอิทธิพลของตะวันตก โดยเฉพาะประวัติศาสตร์นิพนธ์ในแนวของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ คือมองว่าตำนาน ยังมีความสำคัญในฐานะเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นแต่จัดให้เป็นข้อมูลยุคโบราณ ซึ่งนักประวัติศาสตร์เองก็หาข้อมูลประวัติศาสตร์ของชาวบ้านที่จะบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร จากตำนานพื้นบ้านที่บันทึกหรือเล่าสืบต่อกันมา ดังข้อความที่ชี้ให้เห็นความคิดดังกล่าว คือ “...เรื่องพงสาวดารเมืองพัทลุง ว่าที่แท้เป็น 3 ตอน คือ ที่ 1 ตอนศึกดาบรพ ความเป็นเรื่องเล่ากันมาเกือบจะไม่มีสาระในพงสาวดาร เช่นเรื่องนางเลือดขาวนั้น แต่จะทิ้งเสียทีเดียวเลยก็ไม่ได้...” (พงสาวดารเมืองพัทลุง, 2507 : 102 - 103) ข้อที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้เพิ่มเติม คือการอธิบายเนื้อหาประวัติศาสตร์ที่นำมาจากตำนาน การเขียนพงสาวดารท้องถิ่นจึงเป็นประวัตินิพนธ์แนวใหม่ของท้องถิ่นที่ถูกสร้างจากกลุ่มบุคคลที่ต่างจากผู้เขียนตำนาน เนื่องจากพงสาวดารผู้เขียนเป็นเสมือนตัวแทนของรัฐ ดังนั้นข้อวินิจฉัยการเขียนจึงมุ่งที่จะอธิบายประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้สอดคล้องกับรัฐศูนย์กลาง แนวคิดเช่นนี้นำไปสู่วิธีการเรียบเรียงพงสาวดารท้องถิ่นที่จำลองจากพงสาวดารส่วนกลาง คือพงสาวดารอยุธยา รัตนโกสินทร์ ในแง่ของการบันทึกว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อใด ดังนั้นการเขียนในพงสาวดารท้องถิ่นต้องมีความชัดเจนในเรื่องของหลักฐานที่ใช้ ปีกศักราช เหตุการณ์ที่บอกเล่าหรือบรรยาย ส่วนใหญ่จะเป็นช่วงเวลาของสมัยอยุธยา และการเขียนต้องมีการตรวจสอบหลักฐานในท้องถิ่นที่พอจะเชื่อถือได้ เช่นข้อมูลจากวัด เอกสารเก่าที่พบที่เมืองนครศรีธรรมราช และพัทลุง และเทียบกับพระราชพงสาวดารกรุงเก่า (พงสาวดารเมืองพัทลุง, 2507 : 104 - 105)

เนื้อหาของพงสาวดารพัทลุงส่วนหนึ่งที่เป็นข้อมูลจากตำนานนางเลือดขาว ลักษณะการเขียนในพงสาวดารบอกที่มาของตำนานเรื่องนี้และเอกสารที่บันทึกเป็นสมุด แต่พงสาวดารได้บันทึกเฉพาะข้อมูลที่เป็นเหตุการณ์จากตำนานโดยตัดอธิบายออกเป็นประวัติศาสตร์เมืองพัทลุงนับแต่ราว พ.ศ. 1480 เมืองเก่าบริเวณจะทิ้งพระ (สะทิงพระ) ประวัตินางเลือดขาว และข้อความที่เรียบเรียงโดยชี้ให้เห็นถึงปีที่เกิดเหตุการณ์เท่าที่จะสืบค้นได้นอกจากนี้ลักษณะการเขียนพงสาวดารยังมีข้อความที่อธิบายเนื้อหาของตำนานที่ยกมาประกอบเนื้อหา นั้นทำให้วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแนวพงสาวดารที่ปรากฏในตำนานเมืองพัทลุง เป็นการอธิบายด้วยเหตุและผล โดยปราศจากฐานคติ และวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับการบอกเล่าเนื้อหาของตำนานของคนในท้องถิ่นภาคใต้ ดังนั้นพงสาวดารจึงเลือกเนื้อหาของตำนานที่เห็นว่าเป็นข้อเท็จจริงของประวัติศาสตร์ แล้วบันทึก ดังจะเห็นจากคำอธิบายต่อไปนี้ “...มีเนื้อความในตำนานดังนี้ ข้าพเจ้าจึงได้เขียนลงไว้ตามที่รวบรวมได้ข้างบนนั้น เห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีบุคคลอยู่จริง และนางเลือดขาวกับเจ้าพระยา कुमार สามิเป็นผู้มีศรัทธาได้สร้างวัดหลายตำบล ด้วยเป็นผู้มีกำลังที่ได้รับจากตายาย เป็นนายกองส่วยช่าง มีผู้คนนับถือมาก มีเหตุผลควรเชื่อว่าจริง คือวัดที่นางกับสามิได้สร้างไว้ยังเป็นหลักฐานที่ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ เช่น วัดพระพุทธรสิหิงค์ เมืองตรัง ๑ วัดเขียนที่บางแก้วเมืองพัทลุง เป็นต้น แต่เรื่องนางเลือดขาวนี้จะได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรไว้แต่เดิมแล้วหรืออย่างไรยังสันนิษฐานไม่แน่ แต่อย่างไรก็ดี คงได้คัดเขียนกันครั้ง พระครูอินทโมฬี คณะป่าแก้วที่ได้ปฏิสังขรณ์วัดสะทิง และวัดเขียนบางแก้วนั้นเป็นแน่ จนได้มีตำนานเป็นลายลักษณ์อักษร เรื่อง นางเลือดขาวสืบมาจนทุกวันนี้...” (พงสาวดารเมืองพัทลุง, 2507 : 104 - 105)

เนื้อหาพงศาวดารพัทลุงส่วนที่ 2 ว่าด้วยประวัติเมืองพัทลุงในสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2057 (จ.ศ.876) กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุวัดหลวงเมืองพัทลุง มีกัลปนาข้างวัด (พงศาวดารเรียกคนทาน) (พงศาวดารเมืองพัทลุง, 2507 : 26) ข้อความพงศาวดารมีลักษณะการอธิบายโดยใช้เนื้อหาที่เป็นประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นผูกโยงเข้ากับประวัติศาสตร์ราชสำนักอยุธยา และสะท้อนอิทธิพลของอยุธยาต่อหัวเมืองในตอนใต้ คือพัทลุง โดยลำดับให้เห็นว่าเหตุการณ์ที่นำมาบันทึกตรงกับอาณาจักรอยุธยาในรัชกาลของกษัตริย์พระองค์ใด เช่น ในพงศาวดารตอนหนึ่งที่ว่า “...ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าอินทอูปสมบทเป็นภิกษุ ณ เมืองนครศรีธรรมราชแล้วก็เข้าไปกรุงครั้งนั้นที่กรุงมีศึกมาล้อมเมืองอยู่ (ผู้เขียนได้อธิบายเพิ่ม หมายถึง ศีกพระเจ้าหงสาวดี (ลิ้นดำ) พระสามอินท์ (ผู้เขียนอธิบายเพิ่มว่า คำว่า สามหรือสามมี เคยได้เห็นในคำนำหน้านามนักบวชชาวอินเดีย เชื่อว่าเราใช้คำสามมีเลียนชาวอินเดีย แต่ชาวปักษ์ใต้ใช้เรียกพระภิกษุบวชใหม่) เข้ารับอาสาขอฆ่าตัวหนึ่งกับคน 500 บวชเป็นปะขาวออกทำเวทย์มนตร์ใช้ฆ่าศึกมีความงวยง มีความกลัวกลับไป พระสามอินท์ที่มีความชอบจึงเอากระบวณวัดและพระพุทธรูปที่ได้เลิกพระศาสนา (คือ ปฏิสังขรณ์) วัดเขียนบางแก้ว และวัดสังข์ขึ้นถวาย ขอพระราชทานเมิกญาติโยมสมัครพรรคพวกให้ขึ้นกับวัดทั้งสองนี้...” เป็นที่มาของการจัดการปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองปักษ์ใต้ เมืองพัทลุง และนครศรีธรรมราชสมัยนั้น (พงศาวดารเมืองพัทลุง, 2507 : 12 - 16)

ข้อความในพงศาวดารเมืองพัทลุงมีประโยชน์เป็นอย่างยิ่งในการศึกษาประวัติความสัมพันธ์ระหว่างพัทลุง และอยุธยา ในด้านการจัดการปกครองคณะสงฆ์ในครั้งอยุธยา นอกจากนี้พงศาวดารยังพยายามบอกข้อมูลที่เป็นลำดับ

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น กบฏ ปัญหาโจรสลัด การส่งเจ้าเมืองจากส่วนกลางไปปกครองเมืองพัทลุงจารีต การกัลปนา ซึ่งเนื้อหาสะท้อนถึงการควบคุมกำลังคนของไพร่พลหัวเมืองโดยใช้องค์กรของสถาบันพุทธศาสนาเป็นผู้ควบคุม เพราะผู้ถูกกัลปนาจะไม่สามารถนำมาใช้ในการสงครามได้ การเรียกส่วยเมืองสำคัญในภาคใต้ และข้อความที่ปรากฏมาตลอดในเนื้อหาของพงศาวดารจะแสดงให้เห็นอำนาจการปกครองของราชอาณาจักรอยุธยาต่อหัวเมืองฝ่ายใต้ในการควบคุมการแต่งตั้งเจ้าเมือง การกัลปนาคนของวัดหลวง ดังนั้นสถานภาพของคนพัทลุงจึงเป็นเมืองประเทศราช เจ้าเมืองคือผู้สำเร็จราชการเมือง ดังนั้นทุกปีเมืองพัทลุงต้องถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ขณะเดียวกันก็จัดให้พัทลุงมีเมืองบริวารอีกชั้นหนึ่งให้ขึ้นกับการปกครองพัทลุง เรียกว่าเมืองจัตวา 4 เมือง คือ เมืองปะเหลียน เมืองจะนะ เมืองเทพา และเมืองสงขลา นอกจากนี้หากอยุธยาพบกับข้าศึกศัตรู ที่สำคัญคือ สงครามจากพม่า เมืองพัทลุงต้องส่งกองกำลังไปช่วยในการสงครามของราชธานีด้วย (พงศาวดารเมืองพัทลุง, 2507 : 9-30)

ลักษณะการเรียบเรียงเนื้อหาของพงศาวดารนอกจากจะบรรยายให้เห็นภาพของประวัติศาสตร์ดังกล่าวแล้ว ยังมีคำอธิบายสอดแทรกในส่วนของการใช้หลักฐานเพื่อแสดงข้อวินิจฉัยยืนยันจากข้อมูลที่หามาประกอบการเขียน ดังจะเห็นได้จากข้อมูลจากเอกสารท้องถิ่นภาคใต้ เช่น เอกสารเพลลาของวัด (ตำนานของวัด) และข้อมูลประวัติศาสตร์ของราชสำนักอยุธยา เช่น สำเนาสารตราแต่งตั้งข้าราชการ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพงศาวดารเป็นภาพสะท้อนอดีตของท้องถิ่นโดยอาศัยวิธีการอธิบายแบบใหม่ ซึ่งมีตัวแทนของอำนาจรัฐในส่วนกลางเป็นผู้กำหนดเนื้อหาอธิบาย และพยายามอธิบายประวัติศาสตร์ด้วยเหตุและผลที่อยู่นอกกรอบ

ความคิดแบบชาวบ้านที่เคยมีมาก่อนดังกล่าว ในตำนานพื้นบ้านต่างๆ การแบ่งเนื้อหาของพงศาวดารชี้ให้เห็นพัฒนาการของรัฐจารีต ที่เข้าสู่การรวมศูนย์การปกครอง ดังนั้นลำดับเหตุการณ์จึงใช้การแบ่งยุคสมัยแบบรัฐสยาม คือ

เนื้อหาตอนที่ 1 (ตอนศึกคำบรพ์ เป็นข้อมูลตำนานพื้นบ้านสำคัญ)

เนื้อหาตอนที่ 2 (ว่าด้วยอิทธิพลของอยุธยา และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสมัยอยุธยา)

เนื้อหาตอนที่ 3 (ว่าด้วยเหตุการณ์ท้องถิ่น พัทลุง สมัยกรุงธนบุรี)

เนื้อหาตอนที่ 4 (ว่าด้วยเหตุการณ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์)

เนื้อหาตอนที่ 5 (ว่าด้วยเปลี่ยนการปกครอง โดยรัฐธรรมนูญ) (พงศาวดารเมืองพัทลุง, 2507 : 1)

ดังนั้นแนวการเขียนพงศาวดารจึงทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นส่วนประกอบของรัฐสยาม และชี้ให้เห็นการคลี่คลายของรูปแบบการปกครองและความสำคัญของหัวเมืองท้องถิ่น จากเดิมที่มีความเป็นศูนย์กลางของการเมืองและวัฒนธรรมของชุมชนเองเข้าไปสู่การรวมศูนย์ของอำนาจรัฐภายนอกที่มีอิทธิพลเหนือกว่า จนเป็นผลให้ชุมชนท้องถิ่นอย่างพัทลุงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองแบบรัฐสมัยใหม่ในระยะเวลาต่อมา

พงศาวดารเมืองสงขลา

พงศาวดารเมืองสงขลา เป็นพงศาวดารท้องถิ่นเรื่องหนึ่งที่มีการเขียนหรือบันทึกหลายฉบับ คือ เขียนขึ้น 4 ครั้ง คือ พระยาวิเชียรคีรี ๑ (บุญสังข์) (ยศในขณะนั้น) บันทึก และพงศาวดารเมืองสงขลา พ.ศ. 2390 เพื่อต้องการรวบรวมเรื่องราวของตระกูลเจ้าเมืองสงขลา และใน พ.ศ. 2402 เมื่อได้รับเลื่อนบรรดาศักดิ์ เป็นเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ได้บันทึกพงศาวดารต่อจากฉบับแรก (ประชุมพงศาวดารเล่มที่ 30 ภาคที่ 1) พงศาวดารเมือง

สงขลาของพระยาวิเชียรคีรี (ชม) บันทึกราว พ.ศ. 2432 - 2433 ในครั้งที่รับราชการเป็นตำแหน่งเจ้าเมือง (บรรดาศักดิ์เดิมเป็นพระยาสุนทรานุรักษ์ (ชม) (พงศาวดารเมืองสงขลาฉบับพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงอนุสารภรณ์ (เอิบ ณ สงขลา) 2519. และฉบับเดียวกันพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานงานศพพลเรือตรี ธนา ณ สงขลา 2529) และพงศาวดารเมืองสงขลาฉบับที่เรียบเรียงโดย พระยาสวัสดิ์คีรีศรีสมันตราษฎร์นายก (เย็น สุวรรณปัทม) พ.ศ. 2477 (พงศาวดารเมืองสงขลา, 2519)

เนื้อหาของพงศาวดารเมืองสงขลาเกิดขึ้นจากความต้องการของเจ้าเมืองสงขลา ในการรวบรวมประวัติของเจ้าเมืองสงขลา ตั้งแต่เริ่มตั้งเมือง จนถึงยุคสมัยที่ตนมีชีวิตอยู่ ข้อความประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองสงขลาจึงต่างจากพงศาวดารเมืองพัทลุง ที่พงศาวดารเมืองสงขลาไม่นำเอาตำนานพื้นบ้านมารวมอยู่ด้วยในส่วนต้นเรื่อง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการบันทึกประวัติศาสตร์ของสงขลาสมัยอยุธยามักเป็นชาวตะวันตก เช่น พ่อค้า และบาทหลวงชาวตะวันตกที่เข้ามาติดต่อกับเมืองสงขลา และการเล่าถึงประวัติศาสตร์เมืองสงขลาในสมัยอยุธยาก็จะเป็นอีกประเด็นหนึ่ง พบว่าเมืองสงขลาครั้งอยุธยาอยู่ภายใต้การปกครองของพัทลุง นอกจากนี้ในแง่ของอิทธิพลพุทธศาสนา พัทลุงก็มีบทบาทสำคัญต่อสงขลาอยู่ด้วย การบันทึกประวัติศาสตร์ในพงศาวดารเมืองสงขลา ช่วงแรกโดยเฉพาะฉบับพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ตอนที่ 1 และ 2 เป็นการนำข้อมูลจากตัวบุคคลที่มีชีวิตอยู่ร่วมสมัย และได้บอกเล่าข้อมูลจึงนำมาบันทึกเป็นพงศาวดาร (พงศาวดารเมืองสงขลา ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 : 184) และใช้ข้อมูลเพิ่มเติมจากเนื้อหาบางส่วนว่าด้วยหัวเมืองภาคใต้ สงขลาจากพระราชพงศาวดารอยุธยา ประกอบ

(พงศาวดารเมืองสงขลา ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 : 208) เนื้อหาเป็นการลำดับเหตุการณ์สำคัญ ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา เริ่มต้นข้อมูลส่วนใหญ่ใน สมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ข้อความส่วนใหญ่เน้น การอธิบายถึงการปกครองเมืองสงขลาในสมัยธนบุรี และในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงโปรดฯ ให้มีตรา ออกมายังเมืองสงขลา ให้เมืองสงขลาขึ้นกับเมือง นครศรีธรรมราช การให้เจ้าพระยาเป็นแม่กองสักเลก ในหัวเมือง การปกครองหัวเมืองไทรบุรี ตรัง กานู กลันตัน ปัตตานี ปัตตานี ภัยหากบฏเจ้าเมืองปัตตานี และ สงขลา กบฏเมืองไทรบุรี (พงศาวดาร ภาคที่ 50 : 183-233) ประวัติและผลงานของเจ้าเมืองสงขลา ใน สมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ราว พ.ศ. 2390 ถึงราว พ.ศ.2447 พงศาวดารเมือง สงขลาจึงเป็นบันทึกผลงานของตระกูลเจ้าเมืองสงขลา ซึ่งนามสกุล ณ สงขลา ได้ครองเมืองเป็นผู้ว่า ราชการตั้งแต่ปี พ.ศ.2318 ครั้งธนบุรี (ต้นตระกูล คือ หลวงอนุสรกรรม เป็นเจ้าเมืองในสมัยธนบุรี) สิ้นสุด ลงถึงสมัยพระยาวิเชียรคีรี (ชม) เป็นลำดับขั้นที่ 8 รวมระยะเวลาสกุล ณ สงขลา ที่มีบทบาทในการ ปกครอง 128 ปี (พงศาวดารเมืองสงขลา. 2518 : คำนำ และหน้า 47) เมืองสงขลาในสมัยรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองสงขลา มีสถานภาพปกครองมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. 2444 เนื้อหาพงศาวดารสิ้นสุดลงเพียงแต่ในรัชกาลที่ 5 สมัย รัตนโกสินทร์

พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช

พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช มีหลาย ฉบับที่เผยแพร่เนื้อหาประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับ การเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยอยุธยาเป็นต้นมา และ ฉบับที่ตีพิมพ์มีข้อความต่างกัน เช่น พงศาวดาร เมืองนครศรีธรรมราช ของหลวงอนุสรสิทธิกรรม (บัว ณ นคร) ได้พิมพ์ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 53

และในหนังสือรวมเรื่อง เมืองนครศรีธรรมราช มีข้อความเดียวกัน (พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช ในรวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช, 2505 : 64) เนื้อหา พรรณนาเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ มีข้อความกล่าวถึงบุคคลที่เป็นเชื้อสายเมือง นครศรีธรรมราชไว้ด้วย

เนื้อหาของพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช ได้รับอิทธิพลจากการเขียนประวัติศาสตร์ส่วนกลาง อย่างชัดเจน เพราะได้ตัดตอนเนื้อหาประวัติศาสตร์ โดยเล่าเฉพาะสมัยอยุธยาเป็นต้นมา ดังนั้นจึงขาด การเชื่อมต่อระหว่างความสืบเนื่องของประวัติศาสตร์ ในยุคตำนาน กับสมัยอยุธยาตอนต้น พงศาวดาร เมืองนครศรีธรรมราชได้พยายามอธิบายบอกเวลา เพื่อแสดงความชัดเจนของการเกิดเหตุการณ์ และลำดับเหตุการณ์โดยเน้นประวัติศาสตร์ธนบุรี มากกว่า ข้อความอธิบายสมัยอยุธยาเพียงแต่เกริ่น ให้เห็นว่าเมื่อครั้งกรุงเก่าพม่าตีกรุงศรีอยุธยา เมือง นครศรีธรรมราชไม่ขึ้นต่อธนบุรี จนในสมัยพระเจ้า กรุงธนบุรีได้ยกทัพตีเมืองนครศรีธรรมราช จัดการ ปกครองฝ่ายใต้ (พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช. 2505 : 64) นับแต่นั้นมานครศรีธรรมราชจึงเป็น เมืองประเทศราชของราชธานี คือ ธนบุรี และ กรุงเทพมหานคร ข้อความในพงศาวดารจึงได้สิ้นสุด ลงในครั้งรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

เอกสารประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 2 เป็น เอกสารที่มีมาจากข้อมูลของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อครั้งทรงเป็นเสนาบดี กระทรวงมหาดไทยเสด็จไปเมืองนครศรีธรรมราชได้ รวบรวมเอกสารเก่าจากเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี เป็น ข้อมูลเกี่ยวกับการตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ตั้งแต่กรุงเก่า 4 ครั้งด้วยกัน คือเอกสาร “ในสมัย พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เจ้ากรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

มหาราช และในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัย” (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 2 (เล่ม
ที่ 2), 2506 : 183-247) เป็นเอกสารที่แสดงถึง
ความสัมพันธ์ระหว่างนครศรีธรรมราช และศูนย์กลาง
ราชอาณาจักร ในแง่การปกครองที่นครศรีธรรมราช
อยู่ภายใต้อำนาจรัฐส่วนกลาง

พงสาวดารภาคที่ 73 เป็นการรวบรวม
เอกสารประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ
ศึกษาเนื้อหาของพงสาวดาร ซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับ
ประวัติขุนนาง หรือข้าราชการสำคัญในเมือง
นครศรีธรรมราช ประวัติเจ้าผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราช
ธรรมเนียมปฏิบัติของการปกครองหัวเมืองศักดินา
ของขุนนางท้องถิ่นที่ปกครอง และตำแหน่ง
บรรดาศักดิ์ขุนนาง ในสมัยรัชกาลที่ 2 ของ
กรุงรัตนโกสินทร์ (เอกสารประชุมพงสาวดารภาคที่
73, 2485 : 1 - 104)

กล่าวได้ว่าข้อมูลประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่
ที่ปรากฏในพงสาวดารเมืองนครศรีธรรมราชเป็น
ประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นคนละกระแสจากตำนาน
ในแง่ที่พงสาวดารเมืองนครศรีธรรมราชเน้นยุคสมัย
ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ มีข้อมูลของสมัยอยุธยา
เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดังนั้นการศึกษาอดีตในฐานะ
ข้อมูลประวัติศาสตร์ของนครศรีธรรมราชยุคตำนาน
จึงขาดข้อมูลเชื่อมโยง โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ใน
สมัยอยุธยาทำให้การศึกษาข้อมูลในยุคก่อนหน้า
ธนบุรีของท้องถิ่นเมืองนครศรีธรรมราช จึงเป็นการ
ศึกษาจากตำนานพื้นบ้านที่พบในท้องถิ่นเอง

พงสาวดารเมืองปัตตานี

พงสาวดารเมืองปัตตานี ในพงสาวดาร
ภาคที่ 3 เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เนื้อหาของ
พงสาวดารเป็นการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ปัตตานี
ในครั้งอยุธยาเป็นต้นมา ข้อความไม่ระบุเวลาชัดเจน
เช่น “กล่าวแต่เพียงว่าเริ่มจากประวัติศาสตร์ ใน
สมัยนางพระยาปัตตานีศรีตะวัน”

เหตุการณ์สมัยนี้กล่าวถึงว่านางพระยาว่า
ราชการแทนเจ้าเมืองปัตตานีที่เสียชีวิตไป (สันนิษฐาน
ว่าเป็นรานีปัฐ เป็นเจ้าเมืองปัตตานี จากเอกสาร
พ้อคำอังกฤษเดินทางมาค้าขายที่ปัตตานีในศตวรรษที่
17 กล่าวถึงการหล่อปืนใหญ่) (กรมศิลปากร, ม.ป.ป
: 17-18) ให้หล่อปืนทองเหลือง ริมบ้านกะเสะ
ผู้หล่อปืนใหญ่เป็นชาวจีนที่มาอาศัยอยู่ปัตตานีนาน
แล้ว ชื่อ หลิมโต๊ะเคี่ยม ประวัติของหลิมโต๊ะเคี่ยมมี
กล่าวถึงน้องสาวชื่อ หลิมโกเหนียว ต่อมาผูกคอตาย
เพราะพี่ชายไม่ยอมเดินทางกลับเมืองจีนด้วย
และเมื่อสิ้นสมัยนางพระยาตานี มีสุลต่านในวงศ์ญาติ
ขึ้นปกครองเมืองต่อ เรื่องเล่าการสร้างปืนใหญ่
ปัตตานีมีกล่าวไว้เช่นเดียวกันกับตำนานเมือง
ปัตตานี ข้อความต่อมาในยุคสุลต่านทำให้ได้ทราบว่
ปัตตานีได้ย้ายเมืองไปฝั่งทิศตะวันออก คือ บ้านยี่ริง
(ยะหริ่ง) ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1 รัตนโกสินทร์
เมืองปัตตานีและเมืองฝ่ายใต้ได้กบฏ ไม่ขึ้นกับ
กรุงเทพมหานคร กองทัพหลวงจึงยกทัพมาตีเมือง
ปัตตานี และนำปืนใหญ่ปัตตานีลงเรือไปเก็บไว้ที่
กรุงเทพมหานคร

เนื้อหาพงสาวดารจะเน้นข้อมูลการแต่งตั้ง
ข้าราชการไปปกครองหัวเมืองปัตตานี การว่า
ราชการในหัวเมือง เช่น พงสาวดารเมืองปัตตานี
กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า กรมพระราชวังบวรสถานมงคล
โปรดเกล้าฯ ให้ปลัดจะนะ (ขวัญชัย) เป็นผู้ว่า
ราชการเมืองปัตตานี ยกคนไทยเลขส่วยดีบุกเมือง
สงขลา เมืองพัทลุง เมืองจะนะ ซึ่งเป็นญาติพี่น้อง
หรือพรรคพวกปลัดจะนะ (ขวัญชัย) ให้อยู่เป็น
กำลังรักษาราชการเมืองปัตตานี 500 ครว้เศษ ต่อ
มาให้ปลัดจะนะเป็นพระยาปัตตานี และโปรดเกล้าฯ
ให้เมืองสงขลาเป็นเมืองตรีขึ้นอยู่กับกรุงเทพมหานคร
และให้เมืองจะนะ เมืองเทพา เมืองปัตตานีอยู่ใน
กำกับของเมืองสงขลา (พงสาวดารเมืองปัตตานี,
2506 : 6)

ต่อมาในสมัยพระยาปัตตานี (พ่าย) มีการแบ่งแยกเมืองปัตตานีเป็น 7 เมือง โดยในสมัยพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 โปรดเกล้าฯ ให้พระยาอภัยสงครามกับพระยาสงขลา (เถียนจ๋อง) ออกไปจัดการแบ่งเขตการปกครองเมืองปัตตานีเป็นเขตที่เรียกว่า เมืองในการปกครองทั้ง 7 คือ ปัตตานี ยี่ริง สายบุรี หนองจิก รามันห์ ระแงะ ยะลา และครั้งนั้นพระยาปัตตานี (พ่าย) ได้เปลี่ยนการปกครองยี่ริง และให้ตะวันออกเป็นพระยาปัตตานี (พงสาวดารเมืองปัตตานี, 2506 : 9-16) แม้ว่าปัตตานีจะเป็นหนึ่งของการปกครองของกรุงเทพมหานคร แต่พบว่าปัตตานีพยายามก่อกบฏแข็งเมือง “กบฏแขก 7 หัวเมือง” ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งส่วนกลางได้ให้พระยาเพชรบุรี และพระยาเมืองสงขลายกทัพปราบกบฏได้สำเร็จ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราตั้งให้ไต่ะกิงเป็นพระยา ยี่ริง ให้นายเมืองเป็นพระยา ยะลา ให้นายเกลียงเป็นพระยาหนองจิก ให้ตวนกูปะสาเป็นพระยาปัตตานี เมื่อพระยาปัตตานีถึงแก่กรรม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตะวันออกเป็นพระยาปัตตานี และรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระยาปัตตานีคือ ตะวันกูปะสา ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ต่อมา นอกจากเจ้าเมืองปัตตานีแล้วเจ้าเมืองอื่น ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ด้วย คือ เจ้าเมืองหนองจิก บรรดาศักดิ์เป็นพระยาเพชรภิบาลนฤเบศร์วาปี เขตมณฑลยี่ริง นฤเบศร์วาปี เขตมณฑลยี่ริง เจ้าเมืองยะลาเป็นพระยา ณรงค์ฤทธิ์ ศรีประเทศวิเศษวังษา เจ้าเมืองระแงะเป็นพระยาภูษามักดี ศรีสุวรรณประเทศ วิเศษวังษา เจ้าเมืองยี่ริง (ยะหริ่ง) เป็นพระยาพิพิธเสนา มาตยา-ธิบดี ศรีสุรสงคราม (พงสาวดารเมืองปัตตานี, 2506 : 33-34) การปกครองหัวเมืองเป็นประเทศราชทั้งเจ็ดมีอยู่เรื่อยมาจนสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบ

การปกครองหัวเมืองให้เป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. 2449

พงสาวดารเมืองกลาง

พงสาวดารเมืองกลางในประชุมพงสาวดารเมืองกลาง ภาคที่ 2 แต่งขึ้นโดยนายเริก และคณะผู้แต่งเป็นบุตรเจ้าพระยาสุรินทรอาจวง และผู้ที่เกี่ยวข้องกับเชื้อสายพระยาถาง ลักณะของการบันทึกในพงสาวดารเป็นข้อมูลของผู้ที่มีประสบการณ์ในประวัติศาสตร์ร่วมสมัย

ดั่งใช้ข้อความว่า “...ขอเล่าเรื่องราวตามผู้เล่าเล่ามาแต่ก่อน และได้รู้เห็นเองว่าเมืองถางแต่ก่อนนั้น” (พงสาวดารเมืองถาง, 2506 : 249) เนื้อหากล่าวถึงต้นตระกูลของท้าวเทพกษัตรี และท้าวศรีสุนทร เดิมมีจอมร้างอยู่บ้านตะเคียน เป็นเจ้าเมืองถางมีภรรยาจากเมืองไพร (ไพรบุรี) เป็นจุดเริ่มต้นตระกูลเจ้าเมืองถางสืบมา การทำสงครามกับพม่า การปกครองเมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง ถาง พังงา ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าเมืองเหล่านี้ (พงสาวดารเมืองถาง, 2506 : 249 - 257)

พงสาวดารเมืองถางในช่วงต้นไม่ระบุวันเดือนปี แต่สันนิษฐานจากเหตุการณ์ได้ว่าเป็นยุคต้นรัตนโกสินทร์ และบอก วัน ปี ที่บันทึก เป็น พ.ศ. 2384 ในช่วงท้ายเหตุการณ์สร้างบ้านแปงเมืองในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ การควบคุมเลขไพร่หลวงพลเมืองต่างๆ คือ ตะกั่วป่า พังงา ถาง ตะกั่วทุ่ง การหลบหนีของเลขไพร่ในหัวเมืองตอนใต้ (ไพร่หนีนา) มักหลบหนีกันไปอยู่ป่าดง ทางส่วนกลางจัดให้หัวเมืองส่งบัญชีทางว่าไพร่พล โดยให้ผ่านผู้สำเร็จราชการทั้งแปดใน พ.ศ. 2347 ถึง พ.ศ. 2409 (พงสาวดารเมืองถาง, 2508 : 258 - 262)

พงสาวดารเมืองไพรบุรี (ฉบับที่มีอยู่ในศาลลูกขุน)

พงสาวดารเมืองไพรบุรี เป็นเอกสารที่รวบรวมขึ้นในราว พ.ศ. 2440 ถึง พ.ศ. 2453

กล่าวถึงประวัติของเมืองไทรบุรี ตั้งแต่ต้นจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 เนื้อหาตอนต้นพงศาวดาร มีข้อความที่คล้ายกับเนื้อหาตำนานพระเจ้ามะโรงมหาวงศ์ หรือตำนานไทรบุรี-ปัตตานี คือ ประวัตินันตระกูลเจ้าผู้ครองเมืองไทรบุรี คือ พระองค์มหาวังศา มาจากเมืองโรม (เรื่อง กรุงโรมเคยมีคำอธิบายว่า โรมอาจหมายถึงเมืองหรัมหรือตุรกีโบราณ มุสลิมดินแดนอาหรับแห่งนี้เคยเรียกตุรกีโบราณว่าเป็นอาณาจักรโบราณ ต่อมามุสลิมขยายอาณาเขตสู่อินเดีย และผู้สร้างเมืองไทรบุรีน่าจะเป็นมุสลิมอาหรับ นอกจากนี้ โรม อาจมาจากโรมวิสัย หรือแคว้นองคราชกูร์ ประเทศอินเดีย ผู้สร้างเมืองไทรบุรี อาจจะเป็นมุสลิมอินเดีย) (ประพนธ์ เรื่องณรงค์, 2540 : 23-24) พงศาวดารเมืองไทรบุรีกล่าวถึง พระองค์มหาวังศา ว่าตั้งเมืองเกดะ คือ ไทรบุรี คำว่าเกดะเป็นภาษาอาหรับแปลว่าจานดอกไม้ ที่ตั้งเมืองขึ้นนั้นเรียกว่า ลังกาชุก อยู่ทิศเหนือกวาลามูดา พระองค์มหาวังศา มีบุตรคือพระโพธิสัตว์ ซึ่งต่อมาปกครองไทรบุรีแทนบิดาที่เดินทางกลับโรมในภายหลัง และพระโพธิสัตว์ก็ได้เป็นต้นตระกูลเมืองไทรบุรีสืบมา ข้อความในพงศาวดารไม่ได้กล่าวถึงเรื่องเล่าเชิงตำนานอย่างเนื้อหาตำนาน ไทรบุรี ดังนั้นจึงชี้ให้เห็นจารีตของการบันทึกในพงศาวดารที่พยายามอธิบายถึงประวัติศาสตร์ในเชิงบรรยายเหตุการณ์อย่างตรงไปตรงมา โดยเลี่ยงการแทรกข้อความที่แสดงถึงวัฒนธรรมความเชื่อของคนในชุมชน โดยบางส่วนก็อาศัยข้อมูลจากตำนานที่ถือว่าเป็นเรื่องราวออกประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เคยมีมาก่อน

พงศาวดารไทรบุรีชี้ให้เห็นว่าอิทธิพลของอาหรับต่อสายสกุลของผู้ปกครอง และการนับถือพุทธศาสนาของเจ้าเมืองในลำดับที่ 1-6 และต่อมาได้นับถือศาสนาอิสลามคือ ในรัชกาลของพระองค์มหาวังศา มีการเปลี่ยนพระนามว่า สุลต่านมูนาฟานชะ ตามธรรมเนียมของอิสลามและตั้งบ้านเมืองอยู่ที่

ปากน้ำกวาลามูดา การสืบทอดตระกูลเจ้าเมืองไทรบุรีในพงศาวดารกล่าวจนถึงลำดับที่ 21 คือ สุลต่านอะหมัดตาดูดินฮาเลมชะ ในสมัยนี้เจ้าเมืองขึ้นกับการปกครองของไทยได้รับพระราชทานยศเป็นเจ้าพระยาไทรบุรี (พงศาวดารเมืองไทรบุรี, 2506 : 266 - 267) ไทรบุรีเป็นประเทศราชเมืองหนึ่ง ดังนั้นไทรบุรีมีท่าที่ที่แข็งเมืองไม่ส่งบรรณาการตามธรรมเนียมด้วยต้นไม้เงินต้นไม้ทอง กองทัพไทยยกกองกำลังตีไทรบุรี (ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) เจ้าเมืองไทรบุรีแตกหนีไปมะละกา และโปรดให้เจ้าพระยาบริรักษ์ภูเบศร์บุตรพระเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เป็นพระยาไทรบุรี (พงศาวดารเมืองไทรบุรี, 2506 : 268)

กลุ่มเจ้าเมืองไทรบุรีเดิมต้องการยึดไทรบุรีจึงรวมคนจากเกาะลังกาวิและแขกในเมืองไทรบุรีเพื่อรบชิงเมือง ครั้งนั้นเมืองนครศรีธรรมราชยกทัพไปรบที่ไทรบุรีร่วมกับเมืองสงขลา กลุ่มกบฏแพ้วแตกหนีไปจากเมืองไทรบุรี นับแต่นั้นมาฝ่ายไทยปกครองไทรบุรีเข้มงวดทั้งการส่งคนไปปกครองที่ไว้วางใจ และแบ่งเขตการปกครองไทรบุรี 12 มุแกม (เขต) มินครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ตอนใต้ควบคุมไทรบุรีอีกชั้นหนึ่ง (พงศาวดารเมืองไทรบุรี, 2506 : 269) ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 กรุงรัตนโกสินทร์ พระยาไทรบุรีปะแงหรัน มีท่าที่อ่อนน้อมต่อไทย และต้องการสารภาพผิดที่กบฏ ขอพยานุเคราะห์เข้ามาทำราชการดั้งเดิม จึงทำหนังสือขึ้นกราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัว และพระองค์ทรงตอบยกพระราชทานไทยให้เจ้าพระยาไทรบุรีและบุตรหลานพระยาไทรบุรีมาอยู่ไทรบุรีตามเดิม เจ้าเมืองไทรบุรีจึงเป็นผู้ปกครองที่ต้องรับการแต่งตั้งเป็นครั้งไปในฐานะเจ้าเมืองประเทศราชตอนใต้ (พงศาวดารเมืองไทรบุรี, 2506 : 272)

ในสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 และ 5 เจ้าเมืองไทรบุรีก็ให้ความสวามิภักดิ์ต่อไทยเรื่อยมา

ในพงศาวดารบันทึกไว้ว่า เจ้าเมืองไทรบุรีได้ขอเมืองกะบังปาสูรวมกับไทรบุรี เมื่อเจ้าเมืองกะบังปาสูถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตามคำขอ เจ้าเมืองไทรบุรีเป็นผู้เดินทางเข้าออกในกรุงเทพฯ เนื่องจากเหมือนกับสำเร็จราชการหัวเมืองไทย และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้เข้าเฝ้าเหมือนขุนนางไทยทุกครั้ง เป็นการคุ้นเคยสนิทต่อฝ่าละอองธุลีพระบาท (พงศาวดารเมืองไทรบุรี. 2506 : 273) ในสมัยรัชกาลที่ 5 หัวเมืองไทรบุรี เป็นมณฑลไทรบุรีรวม 8 เมือง คือ ไทรบุรี ปลิศ สตูล เจ้าเมืองไทรบุรีคือ พระยาฤทธิสงครามรามภักดี เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล พงศาวดารนำข้อความประกาศกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับการปกครองมณฑลเทศาภิบาลมารวมไว้ตอนท้าย (พงศาวดารเมืองไทรบุรี, 2506 : 295 - 299)

พงศาวดารเมืองตรังกานู (ฉบับศาลาลูกขุน) แต่งราว พ.ศ. 2420 ถึง พ.ศ. 2452

พงศาวดารเมืองตรังกานู เป็นบันทึกประวัติศาสตร์เมืองตรังกานูนับแต่แรกที่ว่าเมืองตรังกานูเดิมเป็นเมืองตำบลเล็กๆ ต่อมาเจ้าเมืองยะโฮร์ส่งคนไปปกครองชื่อว่า มะหะหมัด ต่อมาก็มีการตั้งบ้านเมืองมากขึ้นมีทั้งคนเชื้อสายจีน และมลายูเมืองตรังกานูเคยศึกกันได้ในสมัยอยุธยา และมีการค้าขายกับอยุธยาโดยมีการค้าขาย ประเภท พิมเสน หมาก หวาย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 กองทัพหลวงยกพลตีเมืองปัตตานี เจ้าเมืองตรังกานูได้สวามิภักดิ์โดยส่งบรรณาการ นับแต่นั้นตรังกานูจึงนับเป็นประเทศราชของไทยต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองประจำตามกำหนด ความสัมพันธ์ของตรังกานูกับฝ่ายไทยเป็นมาด้วยดีโดยตลอดจนในคราวกบฏเมืองปัตตานี (สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) เจ้าเมืองปัตตานีหนีไปอาศัยที่ตรังกานูทำให้ฝ่ายไทยมองว่าตรังกานูกิดกบฏแต่เจ้าเมือง

ตรังกานูได้ทำตามฝ่ายไทยโดยส่งตัวกบฏให้ที่เมืองสงขลา

ในสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2402 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวนเรือพระที่นั่งไปปัตตานี สงขลา และตรังกานู พงศาวดารฉบับเนื้อหาในราว พ.ศ. 2419 เรื่องการแต่งตั้งเจ้าเมืองตรังกานู พระไชยเชษฐาธิราชธิราช รายามุดา (พงศาวดารเมืองตรังกานู. 2506 : 316 - 317)

พงศาวดารเมืองกลันตัน (ฉบับศาลาลูกขุน)

พงศาวดารเมืองกลันตัน แต่งขึ้นเวลาเดียวกันกับพงศาวดารเมืองตรังกานู เดิมกลันตันขึ้นกับเมืองตรังกานู ต้นตระกูลพระยากลันตัน คือ ราชยาทวอ ต่อมาบุตรชาย คือ ดูหวันมะหะหมัด เป็นเจ้าเมืองแทน ในพงศาวดารไม่บอกศักราชเพราะอ้างว่าหาศักราชแน่นอนที่เป็นช่วงแรกที่กล่าวถึงไม่ได้ในสมัยของพระยากลันตัน แต่สันนิษฐานว่าคงเป็นครั้งก่อนรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระยากลันตันแตกแยกกับเมืองตรังกานู ได้ขอแยกออกจากตรังกานู พระยากลันตันส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองเป็นราชบรรณาการให้ฝ่ายไทยมาตลอด ในสมัยรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ได้ให้นครศรีธรรมราชดูแลประเทศราชคือกลันตัน และเป็นธรรมเนียมเช่นนี้เรื่อยมา การแต่งตั้งเจ้าเมืองกลันตันและที่ปรึกษาเมืองนี้เป็นไปโดยอำนาจของกรุงเทพฯ มาโดยตลอด (พงศาวดารเมืองกลันตัน, 2506 : 320 - 321)

พงศาวดารบันทึกความขัดแย้งปัญหาการเมืองภายในกลันตันที่ฝ่ายไทยต้องแก้ไข คือ ปัญหาการแย่งชิงอำนาจเจ้าเมืองกลันตันเอง เช่น ตนกูปะษา ไม่พอใจที่ไม่ได้รับแต่งตั้งให้มียศศักดิ์ จนกระด้างกระเดื่องต่อพระยากลันตันควันสนิปากแดง (พงศาวดารกลันตัน, 2506 : 327) ฝ่ายไทยใช้วิธีให้ตนกูปะษามาอยู่หนองจิกให้มีการโยกย้ายครวัเรียน

ไพร่พลติดตามมาตั้งรกรากที่หนองจิก (พงสาวดารเมืองกลันตัน, 2506 : 328 - 329)

การจัดราชการหัวเมืองมลายู กรณีกลันตัน ในพงสาวดารบันทึกข้อความกล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในการแย่งชิงอำนาจกัน ฝ่ายไทยจึงพยายามใช้เมืองสงขลาและนครศรีธรรมราชในการสอดส่องดูแลปัญหาที่เกิดขึ้นในหัวเมืองเหล่านี้มาโดยตลอด

ใน พ.ศ.2388 ตนกูปะษาที่หนองจิกได้เลื่อนเป็นพระยาตานี พระพิพิธภักดี ปกครองหนองจิกและปัตตานี บุตรหลานของพระยาตานีได้ปกครองปัตตานีต่อมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกทั้งปัตตานีและกลันตันมีความสัมพันธ์กันโดยสายโลหิตสืบมาจนช่วงลูกหลาน (พงสาวดารเมืองกลันตัน. 2506 : 333 - 334) กลันตันเป็นเมืองประเทศราชที่ผูกพันกับหัวเมืองมลายูของไทยจนสมัยรัชกาลที่ 5 กรุงรัตนโกสินทร์

บทสรุป

การเขียนประวัติศาสตร์ภาคใต้ในรูปแบบพงสาวดารเมืองต่าง ๆ เกิดจากนโยบายของรัฐบาลกลางที่ต้องการรวมศูนย์การปกครอง ส่งผลต่อการเกิดอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์แบบเน้นการอธิบายให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงกับส่วนกลาง จะเห็นได้จากการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาที่ต่อเนื่องกันของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นการกำหนดยุคสมัยของประวัติศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดการสร้างรัฐชาติให้มีความมั่นคง ในพงสาวดารจึงมีกล่าวถึงการปกครองเมืองต่าง ๆ

ภาคใต้อำนาจรัฐส่วนกลาง ปัญหากฎ ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางและหัวเมืองต่าง ๆ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างเมืองต่าง ๆ ของภาคใต้เองในระยะเวลาที่เกิดการขยายอำนาจของกรุงเทพฯ ไปสู่หัวเมืองท้องถิ่นสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ดังนั้นการบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์ภาคใต้ช่วงดังกล่าวจึงอาศัยเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้มีบทบาทศึกษาข้อมูลเพื่ออธิบายเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยรวบรวมข้อมูลจากท้องถิ่น อาทิ เอกสารตำนานท้องถิ่นต่าง ๆ คำบอกเล่า ขณะเดียวกันการบันทึกพงสาวดารท้องถิ่นดังกล่าว ยังเป็นการเริ่มต้นความเปลี่ยนแปลงจารีตการบันทึกประวัติศาสตร์ดั้งเดิมของชุมชนภาคใต้จากยุคของ ตำนานมุขปาฐะ ตำนานลายลักษณ์อักษร ไปสู่พงสาวดารท้องถิ่นที่แพร่หลายไปในที่สุด

การศึกษาประวัติศาสตร์ภาคใต้จากเอกสารพงสาวดารเมืองจึงต้องคำนึงถึงบริบทของการบันทึกข้อมูลโดยวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งถึงข้อมูลที่ผู้เขียนได้นำมาเรียบเรียงใหม่ ซึ่งผ่านการกลั่นกรองในสายตาของผู้ปกครองและอำนาจรัฐที่มองเห็นท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างรัฐชาติท่ามกลางกระแสการทำลายอำนาจจากมหาอำนาจตะวันตกที่มีบทบาทในช่วงเวลาดังกล่าว

ประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นในช่วงนี้จึงเป็นเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนรากฐานอันมั่นคงของอำนาจรัฐ และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีความสืบเนื่องยาวนานบนรากฐานของสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคใต้อยู่ด้วย

เอกสารอ้างอิง

- พงสาวดารเมืองตรังگانู และพงสาวดารเมืองกลันตัน, ประชุมพงสาวดารเล่มที่ 2. 2506 กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- พงสาวดารเมืองถลาง, ประชุมพงสาวดารเล่มที่ 2. 2526. กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- พงสาวดารเมืองไทรบุรี, ประชุมพงสาวดารเล่มที่ 2. 2506. กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- พงสาวดารเมืองนครศรีธรรมราช, รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. 2505. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา). ม.ป.ท.
- พงสาวดารเมืองปัตตานี, ประชุมพงสาวดารเล่ม 3 และ 4 ตอนต้น. 2506. กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- พงสาวดารเมืองพัทลุง, ประชุมพงสาวดารเล่มที่ 12. 2507. กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- พงสาวดารเมืองสงขลา, ฉบับพระยาวิเชียรคีรี (ชม). 2529 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรีธนา ฅ สงขลา). ม.ป.ท.
- พงสาวดารเมืองสงขลา, ฉบับพระยาวิเชียรคีรี บุญสังข์, ประชุมพงสาวดารเล่มที่ 30. 2519. กรุงเทพฯ : คุรุสภา.

□□□□□□□□